

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 126 2005

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2006 och för recensioner 1 september 2006.

Uppsatsförfattarna erhåller särtryck i pappersform samt ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Abstracts har språkgranskats av Sharon Rider.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapetets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 91-87666-23-5

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Elanders Gotab, Stockholm 2005

man sedan några år efterträtts av en bibliotekarie med humanistisk skolning.

Ranius förser inte endast lärdomshistoriker med sina kunskaper och arkivfynd. Medan han närgånget följer den långa raden av biblioteksmän kastar han också en sidobelysning på ett offentligt biblioteks väg till gemene man. Ännu för Carl Magnus Stenbock, död 1923, var uppgiften att vårda det gamla förnåma stiftsbiblioteket huvudsaken. För hans efterträdare, Nils Gobom, skiktades uppdraget i två, dels att svara för en ”stiftsavdelning”, dels en ”folkavdelning”. När upprättande av ett stadsbibliotek diskuterades i början av 1920-talet konstaterades att Linköping hade den lägsta utlåningen i hela riket, inte mer än ett tiondedels lån per invånare. Ur demokratisk synpunkt hade det lärdomstempel som stiftsbiblioteket genom tiderna utgjort samtidigt fungerat som en bromsande faktor.

Men förhållandena förändrades från och med 1920-talet. Bokbeståndet och tillströmningen av låntagare gjorde behovet att ersätta de gamla lokalerna från 1870-talet akut. Det skulle dröja till 1973 innan den nya byggnaden, i sitt slag den förnämligaste i landet, stod färdig att tas i bruk.

Vid början av invigningsåret 1974 var biblioteket en arbetsplats som fullständigt skilde sig från förhållandena ett halvsekel tidigare. Här fanns nu, noterar Ranius, 60 anställda vid huvudbiblioteket och 90 vid biblioteksfilialerna.

Ranius avbryter sin historik vid året 1974, då landsbibliotekarien Åke Vretblad lämnade sin tjänst. Vi vet vad som ett par decennier senare skulle hända med det ståtliga bokpalats som detta år invigdes.

Med sitt engagemang, sin förmåga att in i detaljer utvinna information ur arkiv och tidningslägg och därtill som åsna vittne till en av svensk bibliotekshistorias mest dramatiska händelser har Ranius mer att ge. Det är att hoppas att han kommer att fullfölja sin krönika genom att belysa även det sista, för hans bibliotek så händelserika kvartsseket av 1900-talet.

Tore Wretö

Leif Alsheimer, *Bildningsresan. Från ensidig utbildning till sammanhangskapande bildning*. Prisma. Stockholm 2004.

Leif Alsheimer är universitetsläraren som sett till att juridikstudenter får sig litterära klassiker till livs under utbildningen. Sedan 1997 har hans temanriktade, humaniora-orientera(n)de kurs *Core curriculum* getts parallellt med det affärsrättsliga programmet på Internationella handelshögskolan i Jönköping. Syftet? Att bredda bildningsbasen bortom den renodlat fackmässiga och täcka de stora sammanhangs- och kunskapsluckor Alsheimer ser som påtagliga hos dagens studenter. För denna insats har Alsheimer fått stor medial uppmärksamhet och Högskoleverkets utvärdering av kursen har gett fina resultat.

I *Bildningsresan. Från ensidig utbildning till sammanhangskapande bildning* skriver Alsheimer om den syn på bildning/brist på bildning som motiverade *Core curriculum*-kursen. *Bildningsresan* är dock mer än ett dokument över ett lyckat humanioraexperiment. Boken är framförallt ett inlägg i debatten om ett svenskt utbildningsväsende i kris: en alltmer kunskapstömd grundskola och ett gymnasium som så illa förbereder för högre studier att högskolor/universitet måste sänka kraven.

Alsheimer hävdar – likt flera larmrapporter på senare tid – att det nu märks tydligt att yngre generationer förlorat på den nedrustning av framförallt humanistisk bildning, som oförskräckt pågått under de senaste tre, fyra decennierna. Värst drabbas unga människor från icke studiemotiverade hem. Synen på individens intellektuella kapacitet har, skriver Alsheimer, blivit ”statisk och inskränkt” och skolan har släppt ”målsättningen att alla elever efter utbildningens slut kan leva ett självständigt och innehållsrikt liv samt bidra till att upprätthålla och förbättra samhället.”

Att det är kortsiktigt nyttotänkande som ställt humaniora i skymundan är ingen nyhet för någon. Och botten verkar ännu inte nådd. Trots europasamarbetet är det svårt att rekrytera högskolestudenter till exempelvis tyskämnet. Inom högre utbildning är humanioras resurser försvinnande små, men minskas ändå oavbrutet. Alsheimer diskuterar kvalitetsförsämringen i undervisningen med mindre lärarledd tid, större grupper, och överutnyttjade lärare. Den politiserade forskningen är också en konsekvens av nyttofixeringen och fogas även den till förfallsbilden. Och här

finns ju mycket att kritisera. De statliga råd/stiftelser, som delar ut forskningsbidrag verkar inbilla sig att humanistisk och naturvetenskaplig forskning både tillgår på och är mätbara på samma sätt. Endast en bråkdel av de sökande drar som bekant vinstlott i den omständliga, tidskrävande ansökningskarusellen, varför studenterna allt oftare möter lärare (Alzheimer kallar lärarna "budgetregulatorer" i en medveten rovdrift), som börjar tappa fotfäste i forskningen.

Som medlöpare i utarmningsprocessen utses pedagogerna. Med fötterna "stadigt förankrade i det blå" prioriterar de läroprocessen, inte innehållet. "För de fackpedagogiska överstepräster som har haft politikernas öra är metod viktigare än kunskap och sammanhang." Snart finns inga lärare längre, bara pedagoger, förutspår Alzheimer.

Allt detta känner universitetslärare förvisso igen liksom andra enskildheter i Alshaimers bok. Men framställningen blir för affekterad. Argumenten är otaliga. De framställs hyperboliskt och repetitivt, inte nyanserat och fördjupat. Ibland får läsaren intrycket att Alzheimer bekämpar en ond, mäktig konspiration med förgreningar överallt: politiker saknar bildning (verkligen?), lärarutbildningen är undermålig (visst lärarstudenter är ibland – men faktiskt inte alltid – skrämmande okunniga); humanistiska forskare koncentrerar sig på den egna karriären, skyr offentligheten och försummar tredje uppgiften (de två sista sanningar med modifikationer – forskare från humaniora skriver ju ofta på dagspressens kultursidor och blir till skillnad från exempelvis jurister recenserade utanför rena facktidsskrifter); litteraturvetare ägnar sig åt oviktig specialisering som att räkna semikolon hos Karlfeldt (tja, att räkna semikolon kan faktiskt säga något väsentligt om en dikts uppbyggnad, hur innehållet korresponderar med formen till exempel, vilket i sin tur kan fördjupa budskapet, förklara skönhetsupplevelser eller läsarintresse o.s.v.); "meningslösa ickeämnen" sprider sig (det framgår aldrig vilka dessa "ickeämnen" är); datorernas "hämninglösa intåg" är ett tecken på att information premieras före kunskap (man kan få tag på det mesta via nätet – också traditionellt kunskaps gods som textkritiska utgåvor av klassiker, vetenskapliga artiklar, recensioner etc. Och är IT-kompetens verkligen inte en form av nödvändig bildning i dagens samhälle?).

Enligt Alzheimer leder bildningsförflackningen

till att vi fostrar hämninglöst konsumerande presensmänniskor, vilka lever innehållslösa, ytliga liv och som inte kan se sammanhang eller vara goda medborgare i en demokrati. Flera gånger återkommer han till det – tydligen – överhängande hotet från kvavvetenskapen: "Om humanisterna inte tar förmedlingsuppdraget på allvar [...] krattar man manegen för New Age-guruer, spåkar, astrologer och slikt, som med hjälp av kortlekar, kristallkulor och stjärnornas och planeternas positioner ser in i framtiden." Skrämselpropagandan tar aldrig slut. Om dålig läsförståelse heter det: "en allvarlig konsekvens av dålig läsförståelse är att den bidrar till att öka rekryteringsunderlaget för politiska och religiösa extremister." Eller vad sägs om Alshaimers omformulering av cogitot appropå nutidsmänniskans konsumism: "Jag shoppar, alltså finns jag"? Man drar på munnen.

Att starkt polariserat stapla orsaker, konsekvenser och farhågor i mängd på varandra är inte den bästa av argumentationstekniker. Att Alzheimer dessutom dränker sin egen röst i ett hav av citat (redan på s. 40 antecknar jag att jag är utled på dem) förbättrar inte slagkraften. Irriterande är också att flitigt citerade källor – som Alberto Manguels verk – inte återfinns i litteraturförteckningen. *Bildningsresan* hade tjänat på att "ligga till sig" och den skulle behövt redigeras bättre.

Alzheimer är dock ute i angeläget ärende. Universitetslärare talar ständigt om hur illa rustade studenterna är för högre studier. Framförallt ligger bristerna på det språkliga planet. Konsten att läsa och skriva är ännu en förutsättning för att kunna tillägna sig vår kultur, att bli ett subjekt i den, och den är oundgänglig för självständigt, kritiskt tänkande. Valet att läsa humaniora efter gymnasiet kanske i någon mån kan läka bristerna. Men vem har råd att använda studiemedel till sådana samhällsekonomiskt "onyttiga" studier? Något *bör* göras. Alzheimer formulerar en utväg som är modig (modet är överlag en styrka i boken) eftersom den riskerar mot det pretentiösa och pompösa:

En väg ur den återvändsgränd som vi för närvarande befinner oss i är att vi på alla nivåer i utbildningsväsendet, och efter elevens individuella förutsättningar, griper oss an de stora mänskliga frågorna och i denna fragmenterade värld försöker skapa sammanhang som kan hjälpa eleverna att finna en plats i livet. Då måste vi också lära dem att ställa grundläggande frågor och reflektera över dessa: Vad är meningen i livet? Vad är det egent-

ligen som är viktigt? Vad betyder det att leva ett värdigt och innehållsrikt liv? Hur har människor tänkt förr och hur har de lyckats eller misslyckats med att lösa sina problem? Vad är det som konstituerar det goda samhället, respekten för människovärdet, demokratin och rättstaten? Hur tar vi vara på det och utvecklar det? Vad ska målet vara för allt det arbete som vi lägger ner i samhället?

Mest uppmärksamhet har Alshemer alltså fått för integreringen av litterära klassiker i undervisningen. I bokens slutkapitel redogör han intressant nog detaljerat för hur detta går till. För litteraturvetaren inställer sig två frågor: Vilka verk ingår i kursen och hur hanteras de?

Att litteratur läses uteslutande för innehållet tar Alshemer för givet (litteraturvetare äthutas uttryckligen för andra typer av studier). Hans litteraturlista domineras av en högst traditionell, företrädesvis manlig, västerländsk kanon. Populärkultur föraktas – den tycks knappast alls ha något att erbjuda nutidsmänniskan.

Alshemers tilltro till klassikerns danande förmåga är, som framgått, av det ofantligare slaget. Han ansluter sig till dem som hävdar att klassikerläsning – under överinseende av god vägledning visserligen – kan utveckla det mesta, inte minst vår medmänskliga förmåga. Och visst. Litteratur kan förmedla erfarenheter, skönhet, moraliska frågeställningar, förbättra språkförmågan och inte minst väcka känslor. Den påverkar oss. Men det gör mängder av andra kulturella och sociala företeelser också. Nog utvecklas ändå våra empatiska talanger mer av faktiskt erfarenhet än av *Illiaden* och *Idioten*? Jag vill tro det.

Merete Mazzarella har påpekat att just litteraturvetare ofta är skeptiska till litteraturens förmåga att påverka individer till det bättre. Kan-ske beror det på att denna läsande yrkesgrupp knappast själv är direkt utmärkande medmänsklig? Min skepsis kan säkert bokföras på cyniska litteraturvetares konto. Dit hör också bildningskonservative Harold Bloom:

Man kan inte göra någon annans tillvaro omedelbart bättre genom att bli en duktigare eller djupare läsare. Jag ställer mig fortfarande skeptisk till den traditionstyngda sociala hoppfullhet som säger att individens omtanke om andra nog kan befrämjas av en väl omhändertagen individuell föreställningsförmåga, och jag är på min vakt mot alla slags resonemang som ser ett samband mellan det ensamma läsandets nöjen och det allmänna bästa. (*Hur du ska läsa och varför* (2000), s. 21)

Finkultur och läsning i all ära – men var tid har sina bildningsideal. Om detta är jag än mer övertygad efter *Bildningsresan* med Alshemer som guide.

Maria Karlsson

Lars Elleström, *En ironisk historia. Från Lenngren till Lugn*. Norstedts. Stockholm 2005.

I förordet till sin bok om ironin i den kvinnliga lyriken skriver Lars Elleström om konventioner. Dessa oskrivna regler för hur man ska leva kan många gånger vara praktiska, men flera av dem är uttryck för makthierarkier och har framför allt drabbat underprivilegierade grupper som underklassen och kvinnorna. Emellertid frågar han sig också hur många av de förment privilegierade vita männen från medelklassen som verkligen känner sig gynnade av konventionerna. Samma konventioner som förnekat kvinnan rätt till det offentliga livet och förpassat henne till hemmet har läst ute mannen från det. Som tvåbarnsfar i en skilsmässa skriver Elleström om hur han för några år sedan hade förmånen att få samhällets stöd när det gällde möjligheten att ta hand om sina barn och påpekar att han har många års kvinnokamp att tacka för denna rätt till delad vårdnad. Detta ser han som ett exempel på hur kampen för kvinnans rättigheter är synonym med kampen för mannens.

Själv bryter Elleström mot könskonventionerna genom att i egenskap av man skriva en bok om kvinnliga lyriker ur ett könsperspektiv. Det är ett välkommet konventionsbrott som ursäktar de långa och för många akademiker säkert välbekanta redogörelserna för såväl synen på kvinnan i historien som grundläggande könsteoretiska resonemang. Den ibland något överpedagogiska framställningen kan också förklaras av att boken, som är utgiven på ett kommersiellt förlag, ska kunna läsas av en bredare allmänhet. Att rikta sig till både vetenskapssamhället och det övriga samhället är en svår men god ambition som Elleström lyckas med: hans studie är lättläst utan att göra avkall på komplexitet och teoretisk skärpa.

Elleström urskiljer en ironisk tradition i svensk lyrik, och i fokus för denna lyrik står synen på kvinnligt och manligt. Även om de flesta inom den ironiska traditionen är kvinnor hålls de samman av sitt sätt att skriva snarare än av sitt kön,